

УДК 633.18:631.52:631.675(477.72)

МОДЕЛЮВАННЯ ПРОДУКЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ТА ТЕХНОЛОГІЇ ВИРОЩУВАННЯ НАСІННЯ СОРТІВ РИСУ З ВИКОРИСТАННЯМ ПРОГРАМНО-ІНФОРМАЦІЙНОГО КОМПЛЕКСУ AQUACROP

Зоріна Г.Г. – аспірант кафедри ботаніки та захисту рослин

e-mail: Anna_Zorina_3001@ukr.net

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»

Наукові розробки селекційно-генетичних засад і вдосконалення методів створення адаптивних до несприятливих біотичних й абіотичних чинників середовища зумовлює пошук новітніх технологій для вивчення продуктивних якостей та водоспоживання сортів рису в умовах півдня України. Проблема підвищення врожайності зернових культур повинна вирішуватися шляхом створення нових та вдосконалення якостей існуючих сортів рису згідно їх біологічним особливостям.

Одним із стратегічних рішень теперішнього часу є розробка Відділу земельних і водних ресурсів ФАО програмно-інформаційний комплекс AquaCrop для моделювання продуктивності води та реакції виходу на воду трав'янистих культур, яка була успішно протестована для широкого кола культур і регіонів всього світу, в тому числі й для рису.

Завданням нашого дослідження було розробити моделі продукційного процесу та довести можливість оптимізації сортових технологій вітчизняних сортів рису за допомогою програмного забезпечення AquaCrop 6.0. В якості експериментальних даних були взяті результати науково-дослідної роботи з удосконалення технологічних процесів вирощування насіння сучасних сортів рису з метою підвищення посівних та урожайних властивостей, що проводились протягом 2016-2017 рр. в Інституті рису НААН. В рамках виконання досліджень здійснено адаптацію (калібрування) характеристик сортів рису Преміум, Україна-96, Віконт. Дослідження проведено згідно методики дослідної справи, а також системою методів, запропонованих програмою AquaCrop, які дозволили отримати моделі продуктивності сортів рису, здійснити нормування ресурсів для одержання планового рівня врожаю, провести оцінку окупності поливної води у розрізі кожного з сортів даної культури.

Основою концепції моделі AquaCrop є лінійний зв'язок транспірації культури з її біомасою, який чітко характеризується через параметр продуктивності води (WP). Протягом заданого інтервалу часу накопичена біомаса (B) є результатом водної продуктивності (WP) і накопиченої транспірації (Tr) листяного покриву. Урожайність (Y) розподіляється з біомаси за допомогою параметра, відомого як індекс врожайності (HI). AquaCrop моделює кінцевий урожай в чотири етапи, в якості основи для розрахунку показників транспірації і моніторингу розвитку посівів використовується більш оптимальний для оцінювання термін «покриття культури» (CC), ніж індекс площі листа (LAI). CC являє собою частку поверхні ґрунту, покриту

культурою. Вона коливається від 0% поверхні ґрунту, покритого культурою при сівбі до максимального значення – 100% у середині сезону.

Ефект будь-якого екологічного стресу на продуктивність рослин моделюється в програмі AquaCrop коефіцієнтами стресу (K_s), які змінюються від 1 (немає стресу) до 0 (повний стрес). Розрізняють наступні показники стресу: стрес водного дефіциту; стрес надлишку вологи; температурний стрес; стрес ґрунтового засолення. Транспірація культур (Tr) для умов доброго поливу розраховується шляхом множення еталонного випаровування (ETo) на коефіцієнт культури (K_c), водний стрес викликає замикання продихів і, таким чином, впливає безпосередньо на транспірацію рослин. Надземна біомаса (B) пропорційна сукупній кількості транспірації культур (ΣTr) протягом вегетації. Пропорційним чинником є продуктивність води в біомасі (WP), що об'єднує всі продукти фотосинтезу, засвоєні культурою. Індекс врожайності (Hi) є результативним показником формування надземної біомаси (B). Фактичний Hi отримують шляхом коригування в процесі моделювання еталонного індексу врожайності (Hi_0) з використанням коригувального фактору стресу, а кінцевий урожай (Y) отримується шляхом множення (B) на індекс врожайності (Hi), який виражає масу зібраного продукту у відсотках від загальної надземної біомаси (B). При розрахунках водопотреби рослин береться до уваги водний баланс ґрунту, тобто всі вхідні складові елементи: опади (P), зрошення (I), капілярне підняття (CR); а також вихідні потоки води: евапотраспірація (ET), поверхневий стік (RO), глибинна інфільтрація (DP), що надходять або залишають ґрунтовий кореневмісний шар.

Кількість води, втрачене на поверхневий стік (RO), визначається методом кривих (розроблений Службою збереження ґрунтів США), для моделювання якого потрібно встановити число кривих (CN). Виснаження кореневої зони (Dr) висловлює кількість ґрунтової води, що залишилася в кореневій зоні.

Характеристики профілю ґрунту складаються з його фізичних параметрів, необхідних для моделювання утримання води в прикореневій зоні та руху ґрунтової води (об'ємний вміст води при насиченні (SAT), польова ємність (FC), постійна точка в'янення (PWP) та гідравлічна провідність). При описі управління полем можна обирати різноманітні методи польового управління. Стрес солоності ґрунту моделюється за коефіцієнтом солоності ґрунту ($K_{s_{salt}}$). Середня електрична провідність насиченої ґрунтової фракції (EC_e) з кореневої зони є показником напруги солоності ґрунту, через який CC буде неухильно знижуватися, а втрати врожаю збільшуватися.

Вхідними показниками щодо температурних даних, швидкості вітру, опадів до програми були взяті дані місцевої метеостанції за 2016, 2017 роки в розрізі декад та дані Інтернет-ресурсу щодо тривалості сонячного дня, координат місцевості тощо. З використанням інструментарію AquaCrop, було здійснене калібрування характеристик кожного сорту рису щодо норм висіву (*sowing rate*), маси 1000 зерен (*1000 seed mass*), рівня проростання (*germination rate*), відстані між рядами (*row spacing*), відстані між рослинами (*plant spacing*), кількості днів вегетаційного періоду по фазах за 2016, 2017 роки для кожного з

досліджуваних сортів. Дата посадки в нашому дослідженні співпадає з датою початку моделювання (симуляції), тобто початком вегетаційного періоду для 2016 року 30 квітня, для 2017 року 23 квітня для всіх досліджуваних сортів.

Необхідні гідравлічні характеристики ґрунтів були обрані з польових спостережень (дані найменшої польової вологості (FC), точки в'янення (WP) та відкалібровано згідно показників текстури ґрунтових ресурсів бази даних програми AquaCrop у відповідності до параметрів середньосуглинкових ґрунтів на двох змодельованих рівнях.

У нашому дослідженні була обрана стратегія формування біологічно оптимального режиму зрошення при краплинному способі поливу. При цьому критерій часу становив 32% від RAW (Depleted % RAW – легкодоступна для рослин ґрунтова волога), а критерій глибини зрошення – 20 мм (поливна норма – 200 м³/га). Перевагою цього поливного режиму є те, що, зберігаючи вміст води в ґрунті в межах між FC (найменшою польовою вологостю) і порогом RAW, втрати води через глибоке промочування – обмежені, а водний стрес і втрати врожаю практично виключаються, що є дуже актуально при вирощуванні насіння рису внаслідок його біологічних особливостей.

За допомогою сформованих діаграм «Клімат-Культура-Ґрунтова волога» з характеристиками кількості врожайності біомаси та насіння, нами були проаналізовані оптимальні співвідношення між введеними параметрами режиму зрошення та отриманням найвищої урожайності сортів рису з використаною водою на зрошення. Результати аналізу одержаних моделей в розрізі досліджуваних років показали, що внаслідок більш значних опадів 2016 року порівняно з 2017, особливо в початковій стадії вегетації, накопичена біомаса та врожайність 2016 року по всіх сортах рису була значно вищою за показники 2017 року, і це при тому, що рівень іригації в 2016 році в кількості 860 мм (8600 м³/га) був нижчим за зрошувальну норму 2017 року 900 (9000 м³/га) при однакових нормах поливу 200 м³/га, незаперечне значення впливу абіотичних факторів середовища на вегетацію та розвиток рослини.

Таким чином, за допомогою сучасного програмного забезпечення AquaCrop, розробленого фахівцями ФАО ООН, нами були розроблені найбільш біологічно-оптимальні режими зрошення для отримання найвищої урожайності насіння сортів рису. Порівняльна характеристика насінневої продуктивності свідчить про те, що сорт Віконт сформував врожайність як в 2016 р. – 9,49 т/га, так і в 2017 – 8,83 т/га, з найвищою водною продуктивністю поливної води – 1,38 кг/м³. Врожайність насіння всіх досліджуваних сортів рису у 2016 р. виявилася вищою за 2017 рік внаслідок більш сприятливих погодних умов. Система AquaCrop дозволила нам здійснити моделювання з обліком біологічних характеристик досліджуваних сортів, запобігти або знизити негативні прояви температурних та водних стресів на різних фазах росту й розвитку культури, що свідчить про високу ефективність використання інформаційних технологій як для планування господарської діяльності агропромисловців, так і проведення наукових досліджень з метою вивчення рівнів насінневої продуктивності рису.